

Živko Avramovski, *Nemci o Kraljevini Jugoslaviji. Izveštaji nemačkih diplomatskih predstavnika 1920–1941. Tom II, 1929–1935, Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2023, 778. str.*

Архив Југославије наставио је са публикавањем историјске грађе коју је прикупио историчар др Живко Аврамовски (1926–2020). Др Живко Аврамовски је читав свој истраживачки век посветио проучавању историје балканских земаља и њиховом положају у европској политици и међународним односима у првој половини XX века, са нагласком на политици великих сила (Велика Британија, Немачка, Италија) према Балкану. У огромном опусу др Аврамовског, издваја се његова тротомна збирка докумената *Британци о Краљевини Југославији. Годишњи извештаји Британског посланства у Београду 1921–1941*, која даје ширу слику о активностима британских дипломата, њихово виђење догађаја на југословенском простору и пружа полазиште за даља истраживања. Ништа мање није значајна ни тротомна збирка *Немци о Краљевини Југославији. Извештаји немачких дипломатских представника 1920–1941*, првобитно замишљена да се штампа у пет свезака, на чије објављивање се чекало педесет година (документи приређени 1970. године).

Први том ове едиције објављен је 2020. године и обухвата период од 1920. до 1929. године, односно од успостављања дипломатских односа новостворене Краљевине СХС са Немачком до проглашења личног режима краља Александра 1929. године. Други том, објављен 2023. године, садржи документа која се односе на околности проглашења личног режима и на прве мере државе које су тада донете, а завршава се извештајима који се баве петوماјским изборима 1935. године. Трећи том, који је у припреми, обухвата период од успостављања владе Милана Стојадиновића а завршава се крајем марта 1941. године.

Ова документа представљају значајне изворе за југословенске унутрашње догађаје због великих празнина у фондовима југословенских државних органа. Колико је југословенски простор био битан за немачку државу сведочи податак да су, поред посланика у Београду, активно деловала и два немачка конзула (Загреб и Сарајево). Национално питање и уставне промене играле су доминантну улогу у страначким борбама на територији Краљевине СХС, потом Краљевине Југославије, као и сукоби на економској основи. Сва ова питања имала су шири међународни значај, где су дипломатски представници страних земаља, посебно великих сила, помно прагали како се одвијају ова унутрашња превирања. Извештаји тих дипломатских посланика и конзула, коментарисани из њиховог угла, представљају изванредне изворе о Краљевини Југославији за трећу и четврту деценију XX века. Посебна пажња у извештавању посвећивала се немачкој националној мањини.

У другом тому се налазе 424 документа (у првом 154), што је говорило о појачаном интересу Немачке у периоду 1929–1935. године за унутрашње југословенске прилике. Ту се углавном налазе извештаји посланика из Београда, али обухваћени су и извештаји конзула из Загреба и Сарајева. Извештаји углавном прате унутра-

шње политичке односе, и та тема је најшире обухваћена, док је учесталост извештавања зависила од динамике догађаја. Извештаје су писале искусне дипломате који су своје изворе „црпели” из штампе, праћења расположења јавности, разговара са политичким актерима и другим поверљивим личностима.

Извештаји су приказани хронолошким редом и самим тим временски прате важније догађаје из тог периода. Први део извештаја бави се завођењем личног режима краља Александра, ставом војних кругова, виђењем хрватске опозиције, расположењем „србијанских кругова”, као и детаљним представљањем личних особина значајних политичких личности (Петар Живковић, Војислав Маринковић, Владко Мачек итд.). Наредна група докумената прати период посвећен покушајима имплементације новог државног система и деловањем хрватске опозиције. „Нова политика” југословенских власти (подела на бановине, забрана слобода штампе и репресивна политика према опозиционим партијама), према мишљењу немачких дипломата, још више је заострила супротности, а „диктатура” је доживела неуспех. Немачки посланик у Београду Улрих фон Хасел је предвиђао да су „изгледи за будућност државе лоши”.

Извештаји сведоче о наступима Анте Павелића у вези са хрватским питањем, али и повезаности Националсоцијалистичке немачке радничке партије са хрватском емиграцијом, као и о уздржаности немачких дипломата у Краљевини Југославији према настојањима хрватских „сепаратиста”. Кроз извештаје видимо детаље о „културној борби” између Владе и Српске православне цркве и затегнутостима на том пољу, акцијама власти против комуниста, прогонима политичких противника, извештајима о новом уставу и оснивању „државне партије” у Југославији, као и о изборима 1931. и 1935. године.

Значајне изворе представљају и извештаји о атентату на краља Александра октобра 1934. године. Немачке дипломате су у краљу Александру видели главни кохезиони фактор југословенске државе. Посебно их је зачуло како је после његове смрти у земљи остало потпуно мирно и да је „саучешће целокупног становништва било тако истинско и опште да то сигурно не би ни очекивао ни сам преминули краљ”. Такође је дата лична и политичка оцена кнеза Павла, према којој нису очекиване неке битније промене у унутрашњем и спољном развоју југословенске државе у наредном периоду.

Упоредо са унутрашњим приликама праћена је и међународна политика КЈ и изазови са којима се сусретала. Тако се у извештајима могу пронаћи описи југословенских преговора са суседним земљама (Италија, Турска, Бугарска итд.), као и мишљења о чланству Мале Антанте и њиховим могућностима. Дипломате су извештавале о својим разговорима у Београду са италијанским, америчким и британским посланицима и посетама значајних европских политичара Краљевини Југославији (Роберт Ситон Вотсон). У извештајима се доносе детаљни подаци о сукобу на релацији држава – Римокатоличка црква, која је била означена као заштитник хрватских националних интереса.

Циљ ове збирке докумената је да помогне историчарима у истраживању унутрашње политике Краљевине СХС/Југославије и њеног међународног деловања. Документа представљају прворазредне изворе, настале у делатности искусних ди-

пломата земље која је имала значајне интересе на Балкану. Са изласком трећег тома, добиће се целокупна слика унутрашњих и спољних догађаја на југословенском простору у међуратном периоду из текстова добро обавештених немачких посланика и конзула.

(Синиша Тадић)